

Шеремета Роман Русланович,*(Харківський національний університет внутрішніх справ)*

УДК 343.623

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ
НАСЛІДКІВ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ
ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ**

У роботі проаналізовані суспільно-небезпечні наслідки, як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 137 Кримінального кодексу України, визначено межі істотної шкоди та інших тяжких наслідків.

Ключові слова: *неповнолітні, суспільно небезпечні наслідки, істотна шкода, інші тяжкі наслідки.*

У доктрині кримінального права питання, пов'язані із наслідками злочину постійно викликають глибокий інтерес і дискусії серед науковців. Тому не дивно, що дана проблематика й на теперішній час є актуальною і потребує глибокого вивчення та аналізу.

«Кожен злочин, чи виражається він в дії або бездіяльності, завжди є посяганням на певний об'єкт. Злочинів, які ні на що не посягають, у природі не існує» [1, с. 122]. В свою чергу об'єкт, що перебуває під охороною кримінального закону, під впливом суспільно-небезпечного діяння зазнає змін, які розуміються нами як наслідок злочину.

Суспільно небезпечні наслідки – це шкода (збиток), що заподіюється злочинним діянням суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом, або як реальна небезпека (загроза) заподіяння такої шкоди [2, с. 124].

Встановлення суспільно небезпечного наслідку багато в чому дозволяє виділити матеріальну ознаку злочину⁵, дозволяє в повній мірі дослідити зовнішню сторону злочинного діяння. З огляду на це, наслідок є однією з найважливіших підстав криміналізації (декриміналізації) діяння; є ознакою, на підставі якої проводиться відмежування злочину від інших правопорушень; є обставиною, що враховується судом при призначенні покарання

⁵ Під матеріальною ознакою розуміється, що діяння заподіює або містить у собі реальну можливість заподіяння шкоди відносинам, перебувають під охороною норм Кримінального Кодексу України.

в межах санкції відповідної статті КК (наприклад, у п. 5 ст. 67 КК тяжкі наслідки названі як обставина, що обтяжує покарання) [2, с. 128].

Про поняття злочинних наслідків, їх видів та значення в юридичній літературі існує чимало наукових праць. Кримінально-правові наслідки злочину досліджувалися в різних аспектах, зокрема у працях радянських вчених, вчених-криміналістів Росії і України: П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, Д. М. Бахраха, Я. М. Брайніна, А. М. Белякової, Н. Д. Дурманова, В. А. Кліменко, О. В. Кобзевої, М.Й. Коржанського, В. І. Кофмана, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецової, Ю. І. Ляпунова, В. В. Мальцева, П. С. Матишевського, А. С. Міхліна, М. І. Мельника, О. І. Мурзінова, В. О. Навроцького, Б. С. Никифорова, Б. Д. Овчиннікова, М. І. Панова, О. О. Піонтковського, В. С. Прохорова, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова, В.Я. Тація, Г. В. Тімейко, А. М. Трайніна, Т. В. Церетелі, С. Д. Шапченко, М. Д. Шаргородського, О.Ф. Шишова, В. П. Ємел'янова та ін.

Аналіз норм Особливої частини Кримінального кодексу України (далі - КК) дає підстави стверджувати про існування різних видів наслідків злочину. Зокрема, Н.Ф. Кузнецова виокремила два види наслідків: «наслідки взагалі», тобто, ті які не впливають на кваліфікацію злочину, і «наслідки, як елемент складу злочину» [3, с. 38]. Науковець вказує на два різних поняття, а саме «наслідки злочину» і «суспільно небезпечні наслідки як ознака об'єктивної сторони складу злочину». Останні власне і розуміються злочинними наслідками при їх імплементації у слідчій і судовій практиці.

У теорії кримінального права виділяють декілька класифікацій наслідку злочину. Так, М. І. Панов, М. І. Бажанов, в залежності від характеру й обсягу шкоди, заподіяної об'єктові, виділяють наслідки у вигляді реальної шкоди і наслідки у вигляді створення загрози (небезпеки) заподіяння шкоди [4, с. 100- 101; 2, с. 123-124]. Інші автори вважають, що злочинні наслідки залежно від характеру зміни в об'єкті кримінально-правової охорони, можуть мати матеріальний характер (ушкодження, розкрадання майна, заподіяння шкоди здоров'ю людини); моральний (приниження честі і гідності особи тощо); політичний (насиленницька зміна або повалення конституційного ладу, захоплення державної влади); характер, що послаблює або підриває

престиж влади і державного апарату (хабарництво, зловживання владою чи службовим становищем) [5, с. 130-131]. Також наслідки злочину поділяють на прості і складні [7, с. 83]. В залежності ж від виду безпосереднього об'єкту, якому діянням заподіюється шкода, наслідки можна підрозділити на основні і додаткові [2, с. 125]. Можна констатувати, що у науковій літературі виділяють й інші класифікації. Їх різноманіття ще раз підтверджує постійний науковий розвиток кримінального права, дослідження й аналіз даної проблематики. Підтримуємо думку авторів, щодо класифікації наслідків злочину: (а) залежно від характеру й обсягу шкоди, заподіяної об'єктові; (б) залежно від характеру зміни в об'єкті кримінально-правової охорони [2, с. 123-124; 5, с. 130-131].

Стаття 137 КК передбачає кримінальну відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей. В диспозиції даної норми зазначено, що суб'єкт злочину, внаслідок недбалого або несумлінного ставлення до професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх, спричиняє істотну шкоду здоров'ю потерпілого або смерть, або інші тяжкі наслідки. Законодавець вказує на суспільно небезпечні наслідки, які полягають у заподіянні істотної шкоди здоров'ю потерпілого (ч.1 ст. 137 КК); смерті неповнолітнього або інших тяжких наслідків (ч.2 ст. 137 КК). З огляду на це, погоджуємось, що даний злочин відноситься до злочинів з матеріальним складом [2, с. 124]. Надамо кримінально-правову характеристику злочинних наслідків та визначимо зміст шкоди, що заподіюється потерпілому.

Аналізуючи положення, закріплені в частині 1 статті 137 КК, можна стверджувати, що законодавець вказав на злочинні наслідки у вигляді істотної шкоди здоров'ю неповнолітнього. Проаналізувати складові даного поняття, а саме зміст наслідків у вигляді «шкоди здоров'ю особи» та виділити з поміж них тільки ті, які визнаються «істотною шкодою». В теорії та науці кримінального права під суспільно небезпечними наслідками, що виражаються у вигляді шкоди здоров'ю особи розуміються тілесні ушкодження будь-якого ступеню тяжкості (ст. ст. 121-125, 128 КК), побої і мордування (ст. 126 КК), катування (ст. 127 КК) спеціальні види тілесних ушкоджень: зараження вірусом імунодефіциту людини або іншою невиліковною інфекційною хворо-

бою (ст. 130 КК), зараження венеричним захворюванням (ст. 133 КК) [11, с. 42]. Під тілесними ушкодженнями розуміється порушення анатомічної цілісності тканин, органів і їхніх функцій, що виникає внаслідок дії одного або декількох зовнішніх вражаючих факторів – фізичного, хімічного, біологічного чи психічного [7]. Тут же наведено поділ всіх тілесних ушкоджень на три види: тяжкі, середньої тяжкості і легкі тілесні ушкодження. В свою чергу, легкі тілесні ушкодження поділяються на: такі, що спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності, і такі, що не спричинили зазначених наслідків. Законодавець, враховуючи специфіку заподіяння шкоди здоров'ю потерпілому і настання наслідків, виокремлює в положеннях Особливої частини КК поряд із загальними нормами, спеціальні, у яких вказується на конкретні кримінально правові наслідки, що дозволяє надати правильну правову кваліфікацію злочинному діянню. Так, ст. ст. 130 і 133 КК, мають перевагу відносно ст. 137 КК, тобто є спеціальними нормами по відношенню до останньої, бо в конструкції їх складу в якості кваліфікуючої обставини вказано на вік потерпілого, а саме на недосягнення потерпілим повноліття та передбачено більш жорсткі санкції за порушення прав неповнолітнього, що перебувають під кримінально-правовою охороною. Варто звернути увагу, що законодавець в диспозиції ст. 137 КК використовує оціночне поняття заподіяної потерпілому шкоди – «істотна шкода». Даний підхід зустрічається і в інших нормах кримінального закону, а саме: ч. 2 ст. 150, ч. 2 ст. 363, ч.1 ст. 364, ч.1 ст. 365 і ч.1 ст. 367 КК. Окрема норма, яка містить дефініцію «істотна шкода» відсутня, в окремих випадках, зміст останньої розкривається у примітках до статей Особливої частини кримінального закону, як, наприклад, у примітці до ст. 364 КК. Розкриваючи зміст поняття «істотної шкоди» здоров'ю неповнолітнього, В. І. Касинюк вказав, що такими наслідками є лише легкі тілесні ушкодження, що спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності [9, с. 319]. Істотна шкода здоров'ю потерпілого може носити як фізичний (отруєння дітей, розповсюдження серед них різних інфекційних захворювань, спричиненні різного роду травм, які викликали настання легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності тощо), так і психічний

(спричинення психічної травми, яка викликала настання легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності) характері. Проте, поряд з фізичною можна виділити й економічну (майнову шкоду), так неповнолітня особа може працювати за трудовим договором, тому вона має право на оплату праці та має власний дохід. У зв'язку з цим вона може зазнавати різного роду обмежень, що можуть полягати в невиплаті зароблених коштів, позбавленні доходів, тобто зазнавати економічної шкоди, але за умови, що це спричиняє настання істотної шкоди, смерті або інших тяжких наслідків. Тобто неповнолітній разом із фізичною шкодою може зазнавати й економічну (майнову) шкоду.

М. Г. Заславська до істотної шкоди відносить наслідки у вигляді середньої тяжкості тілесних ушкоджень, легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності, порівнюючи застосування норм про перевищення влади і службових повноважень та порушення вимог законодавства про охорону праці [8, с. 119]. Погодитись із цим можна, проте, на наш погляд, ототожнення об'єктів кримінальної охорони та злочинних наслідків є не досить вдалим рішенням, дані об'єкти мають різну «вагу» кримінально-правової охорони. Дитина є визначальним елементом кримінально-правової характеристики неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей, тому неповнолітній потерпілий підлягає підвищеній кримінально-правовій охороні, а суб'єкт злочину – підвищеному кримінально-правовому впливу. Враховуючи це, позиція законодавця є доволі обґрунтованою.

У частині 2 ст. 137 КК законодавцем передбачено як кваліфікуючу ознаку настання «інших тяжких наслідків» і «смерті неповнолітнього». Як приклад, звернемось до постанови Пленуму Верховного Суду України № 15 від 26.12.2003 р. «Про судову практику по справах про перевищення влади або службових повноважень». В положеннях постанови вказується на «тяжкі наслідки». Там зазначено, що тяжкі наслідки охоплюють заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, а також доведення до самогубства [10]. Тобто, можемо констатувати той факт, що законодавець до інших тяжких наслідків відносить тяжкі тілесні ушкодження (втрату органу або його функцій, психічна хвороба або

інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, переривання вагітності або непоправне знівечення обличчя тощо) та самогубство або замах на самогубство. В. І. Касинюк до «інших тяжких наслідків» відносить також тілесні ушкодження середньої тяжкості [9, с. 319]. Таку ж позицію у вироку займає Балаклійський районний суд Харківської області, де відповідно до матеріалів справи, під час виховної роботи з малолітніми дітьми, вихователь, неналежно виконував службові обов'язки щодо охорони здоров'я та безпеки дітей, через несумлінне ставлення до них, не приділяючи належної уваги за доглядом малолітніх дітей, у наслідок чого малолітня отримала тілесне ушкодження у вигляді косоного перелому правої великої берцової кістки на рівні нижньої третини діафіза без зміщення кісткових уламків, яке відповідно до висновку судово-медичної експертизи відноситься до тілесних ушкоджень середнього ступеня тяжкості. За такі дії вихователя було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст. 137 КК України [12]. У даному випадку тілесні ушкодження середньої тяжкості було віднесено до інших тяжких наслідків. На підставі проаналізованих матеріалів судової практики, констатуємо, що віднесення до «інших тяжких наслідків» тілесних ушкоджень середньої тяжкості є обґрунтованим.

Законодавець не вказує на кількість потерпілих, яким заподіюється шкода. З положень ст. 137 КК випливає, що для кваліфікації за ч.2 ст. 137 КК достатньо заподіяння тяжких наслідків, хоча б одному неповнолітньому.

Залежно від характеру й обсягу шкоди, заподіяної об'єктові, злочинні наслідки, передбаченні ст. 137 КК, заподіюють реальну шкоду потерпілому, так як, законодавець передбачив обов'язкове настання суспільно-небезпечного наслідку – «істотної шкоди», «смерті» чи «інших тяжких наслідків». В даному випадку мова йде про матеріальний склад злочину, оскільки злочин вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків.

Залежно від характеру зміни в об'єкті кримінально-правової охорони, наслідки мають матеріальний характер, бо потерпілий зазнає визначеної в законі шкоди, а саме неповнолітньому заподіюється шкода здоров'ю, чим порушується його право на здоров'я або життя. Проте, поряд із матеріальним хара-

ктером, можна виділити і моральний, так як потерпілий дуже часто поряд із фізичною шкодою зазнає моральну, що негативно впливає на психічний розвиток дитини.

Таким чином, вищевикладене дозволяє зробити наступні висновки.

1. Злочинними наслідками від неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей є істотна шкода здоров'ю потерпілого, смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки, до яких також слід відносити самогубство або замах на самогубство. Окрім того, до інших тяжких наслідків слід віднести тілесні ушкодження середньої тяжкості. Встановлено, що разом із фізичною шкодою неповнолітній може зазнавати економічну (майнову) шкоду.

2. Суспільно небезпечні наслідки, передбаченні ст. 137 КК, заподіюють реальну шкоду потерпілому і мають матеріальний та моральний характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву // Тайнин Арон Наумович. – М. : Госюриздат, 1951. – 387 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
3. Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности // Кузнецова Нинель Фёдоровна. – М. : Госюриздат, 1958. – 219 с.
4. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность // Панов Николай Иванович. – Х. : Вища школа, 1982. – 106 с.
5. Уголовное право России. Учебник для вузов. Т.1. Общая часть / Отв. редакторы и руководители авторского коллектива А. Н. Игнатов и Ю. А. Красиков. – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – 639 с.
6. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления. – Ростов н/Дону: Изд-во Рост. Ун-та, 1977. – 215 с. [Електронний ресурс] : Юридическая научная библиотека издательства «Спартак». Веб-портал. – режим доступу : <http://www.lawlibrary.ru/izdanie21311.html>. – Заголовок з екрану.
7. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6 // Нормативні акти України [Електронний ресурс]: Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>. – Заголовок з екрану.
8. Заславська М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне

виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість та склад злочину: дис. ... канд. наук: спеціальність 12.00.08. – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право 06.06.05 // Заславська Марина Георгіївна. — Х., 2005. — 220с.

9. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К. : Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре», 2003. – 1196 с.

10. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної ради України. – режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03>. – Заголовок з екрану.

11. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации. / Под ред. В. Н. Кудрявцева // Кузнецова Нинель Фёдоровна. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 208 с.

12. Вирок №610/2306/13-к. Балаклійський районний суд Харківської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32301916>

В работе проанализированы общественно опасные последствия как признак объективной стороны состава преступления, предусмотренного статьей 137 Уголовного кодекса Украины, определены границы существенного вреда и других тяжких последствий.

Ключевые слова: *несовершеннолетние, общественно опасные последствия, существенный вред, другие тяжкие последствия.*

In the research socially dangerous consequences were analyzed, as an objective feature of corpus delicti, provided by the article 137 of the Criminal Code of Ukraine. Limits of essential damage and other grave consequences were defined.

Keywords: *under-age, socially dangerous consequences, essential damage, other grave consequences.*

Стаття надійшла до редакції 23.11.2014